

ФОНЕТИЧНА, ЛЕКСИЧНА ТА ГРАМАТИЧНА СИСТЕМИ МОВИ ТА МЕТОДИ ЇХ ДОСЛІДЖЕНЬ

УДК 811.111

О. В. Бабенко,

Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ

ЛІНГВОСИНЕРГЕТИЧНИЙ РАКУРС ДОСЛІДЖЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ: ДІАХРОНІЧНИЙ АСПЕКТ

У статті розглянуто лінгвосинергетичний потенціал дослідження системи англійської мови в діахронічному аспекті. У теоретичній частині розвідки проаналізовано різні напрями в галузі синергетики і сучасної лінгвосинергетики. Описано принципи синергетичного розуміння еволюції систем. На окремих прикладах різних мовних рівнів показано хаотичні (флуктуаційні) процеси в системі англійської мови в діахронії.

Ключові слова: лінгвосинергетичний потенціал, лінгвосинергетика, хаотизація, англійська мова, діахронічний аспект.

LINGVOSYNERGETIC FOCUS OF RESEARCH OF ENGLISH: DIACHRONIC ASPECT

The article discusses the lingvosynergetic potential of study of English in the diachronic aspect. In the theoretical part of the paper we analyze different areas in the field of synergetics and modern lingvosynergetics, which is divided into synergetics of text, synergetics of discourse, synergetics of translation, synergetics of speech deviations, synergetics of idiolect, synchronic lingvosynergetics, diachronic lingvosynergetics.

The definition of the term «synergy» and basics of evolution of synergetic systems are highlighted in the paper. Specific examples of chaotic (fluctuation) processes in the English language in diachrony at the phonetic, morphological, lexical, syntactic levels are analysed.

The analysis of numerous examples of different levels in the diachronic aspect confirms the hypothesis of the authors cited in the article, that «a chaotic» system of a language is a social-biological mechanism of human cognitive activities, which is characterized by a chaotic organization, supercomplexity and self-organization.

In terms of the prospects for further research in the field of lingvosynergetics it makes sense to take into consideration the fact, that the theory of «emergentism» of a chaotic language system in contrast to the theory of «acquisition» of a language system has come into being recently, and therefore it is one of the most popular in the mainstream of interdisciplinary studies. Its main goal is to explain the emergence of the natural processes of a human language in the field of phylogenesis and ontogenesis.

Therefore, in our opinion, it is particularly relevant to study typological universals of a diachronic development of a language system at each stage of the synergetic chain: the movement of an open system to the attractor (a state of relative equilibrium) – the emergence of chaos (fluctuations) – the approach to the point of differentiation (bifurcation) – the emergence of dissipation (scattering) – movement towards the attractor.

Keywords: lingvosynergetic potential, lingvosynergetics, chaos, the English language, diachronic aspect.

ЛИНГВОСИНЕРГЕТИЧЕСКИЙ РАКУРС ИССЛЕДОВАНИЯ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА: ДИАХРОНИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

В статье рассматривается лінгвосинергетический потенциал исследования системы английского языка в диахроническом аспекте. В теоретической части работы проанализированы различные направления в области синергетики и современной лінгвосинергетики. Описаны основы синергетического понимания эволюции систем. На отдельных примерах разных языковых уровней описаны хаотические (флуктуационные) процессы в системе английского языка в диахронии.

Ключевые слова: лінгвосинергетический потенциал, лінгвосинергетика, хаотизация, английский язык, диахронический аспект.

Сутність лінгвістики за останні десятиліття значно змінилася. На перший план виходить різноманіття підходів до вирішення проблем, що відносяться до розряду невичерпних, а також звернення лінгвістів до питань, які апіорі не можуть знайти однозначної відповіді.

З появою і затвердженням синергетики як науки про самоорганізацію складних систем відбувається корекція методологічних принципів дослідження динамічних систем різної природи, зокрема, у мові.

Фундаментальні питання синергетики розроблені в наукових працях філософів В. І. Аршинова, В. Г. Буданова, О. М. Князевої, Г. Хакена; Д. С. Чернавського, фізиків Б. П. Безручко, Т. Ф. Єлсукової, В. С. Іванової, С. П. Курдюмова, В. С. Паніна; математиків: О. Б. Потапова, Л. М. Феофанової, а також філологів В. М. Базильова, І. А. Герман, Т. І. Домброван, Н. Л. Мишкіної, Р. Г. Піотровського, В. А. Піщальникової, та багатьох інших.

Мета цієї статті – проаналізувати різні напрями досліджень у галузі синергетики і лінгвосинергетики, розглянути приклади хаотизації (флуктуації) системи англійської мови з позицій діахронічної лінгвосинергетики.

Термін «синергія» (від грец. Συnergya – співробітництво, спільна дія, взаємодія і т.п.) має на увазі «злиття енергій», оскільки еволюція системи здійснюється при взаємодії всіх елементів, наскільки б малою не здавалася їх участь у спільному функціонуванні системи.

В. Г. Буданов пропонує 7 основних принципів синергетики: два принципи Буття і п'ять Становлення. Два структурних принципи Буття: I – гомеостатичність, II – ієрархічність. Вони характеризують фазу порядку, стабільного функціонування системи, її жорстку онтологію, прозорість і простоту опису.

П'ять принципів Становлення: III – нелінійність, IV – нестійкість, V – незамкнутість, VI – динамічна ієрархічність, VII – спостережуваність. Вони характеризують фазу трансформації, оновлення системи, проходження нею послідовних етапів: шляхом загибелі старого порядку, хаосу випробувань альтернатив і, нарешті, народження нового порядку [1, с. 49].

Вихідний постулат синергетики – це ідея про принципову можливість спонтанного виникнення порядку та організації з безладдя в результаті внутрішньосистемної самоорганізації та обміну із зовнішнім середовищем.

Засади синергетичного розуміння еволюції систем О. В. Пономаренко описує наступним чином [6, с. 133]. Складна незамкнута система рухається до аттрактору (сфери найбільш упорядкованого стану), перебуваючи в якийсь момент у стані відносної рівноваги, який визначають параметри порядку – фактори, що управляють її функціонуванням.

Поступово динамічні процеси усередині системи і сигнали із зовнішнього середовища порушують рівновагу і призводять до виникнення випадкових хаотичних коливань (флуктуацій), які, посилюючись, можуть так впливати на систему, що вона наближається до точки розгалуження (біфуркації) – моменту вибору подальшого шляху. У цій точці будь-який сигнал може бути поштовхом до розвитку системи в тому чи іншому (не завжди кращому) напрямку. Чинячи опір дезорганізуючим тенденціям, система позбавляється надлишків речовини, енергії або інформації: відбувається їх розсіювання (дисипація) у зовнішнє середовище, а також приплив ресурсів ззовні, що сприяє упорядкуванню системи. У підсумку в результаті комплексної нелінійної взаємодії і взаємопосилання різних компонентів у ній виявляються спонтанні властивості, характерні не для окремих елементів, а для системи як цілого. Система вибирає подальший шлях еволюції і переходить на якісно новий рівень організації, де параметри порядку теж так чи інакше перетворюються, а описаний механізм саморозвитку запускається знову. Інакше система зруйнується.

Використання принципів та методології інших наук вимагає серйозного осмислення під час їх впровадження в лінгвістику.

Лінгвосинергетика, що виникла як міждисциплінарний напрям у вивченні мови з використанням категоріального апарату і методів синергетики, визначається як один з методологічних підходів до опису динамічного простору мови, що являє собою послідовну зміну в часі станів мінливої мовної мегасистеми [2, с.98]. Лінгвосинергетика переживає момент становлення. Так, можна виділити два об'єкти дослідження: мовлення / мовленнєву діяльність і безпосередню мову. У першому випадку виділяють наступні напрямки: синергетику тексту (К. І. Білоусов, Г. Г. Москальчук, О. І. Глазунова), синергетику дискурсу (М. Ф. Алефіренко, О. Ю. Муратова, Л. С. Піхтовнікова, О. В. Пономаренко), синергетику перекладу (Л. В. Кушніна), синергетику мовленнєвих девіацій (В. Є. Пашковський), синергетику ідіолекту (О. О. Семенець), у другому випадку – виділяють синхронічну лінгвосинергетику (С. Л. Єнікеєва) і діахронічну лінгвосинергетику (Т. І. Домброван) [3, с. 27].

На окремих прикладах опишемо флуктуаційні процеси в системі англійської мови на протязі її історії. Прийнято вважати, що англійська мова пройшла три етапи у своєму розвитку під впливом інтралінгвістичних і екстралінгвістичних факторів: англосаксонський (450-1066), середньоанглійський (1066-1500) і новоанглійський (з 1500 до нашого часу). Змінам в більшій чи меншій мірі піддавалися всі рівні мови: фонемний, морфемний, лексичний, синтаксичний.

Опишемо хаотичні (флуктуаційні) процеси на фонемному рівні. Так, в давньоанглійський період відбувалися численні розколи, злиття, мутації, кількісні та якісні зміни голосних і приголосних.

Ситуація ускладнювалася тим, що англо-сакси використовували кілька діалектів: уссекський, кентський, мерсійський, нортумбрійський. Всі історичні зміни – тривалі та поступові процеси. Завдяки відкритим законам Грімма (перший *загальногерманський* зсув приголосних) і Вернера пізніше вдалося систематизувати всі мовні явища. Однак хаотичні процеси проявляються з новою силою в середньоанглійський період (період норманського завоювання), у результаті яких відбуваються якісні зміни.

1) деякі процеси, що почалися в давньоанглійський період, були завершені в середньоанглійському, зокрема, утворення нових звуків [ʃ] [ʒ], [dʒ], пізніше [ŋ], [ʒ];

2) маятникові рухи голосних (Germanic a Old English æ Middle English a);

3) виникнення нового нейтрального звука [ə];

4) наявність великої кількості неасимільованих звуків у результаті запозичення давньофранцузьких слів;

5) випадання окремих букв в словах, наприклад, n – OE mann > ME man; h – OE hlæfdige > ME ladi («lady»), OE hnecca > ME necke («neck»), OE hræfn > ME raven; OE hlaford, hlæfdige, heafod, hæfde > ME lord, ladi, hed, hadde («lord,» «lady,» «head,» «had»), але OE heofon, hræfn, dreflian > «heaven,» «raven,» «drive» – яскравий прояв хаотичності системи); випадання -n в багатьох дієслівних формах – OE cuman > Modern English come, у присвійних прикметниках «my» (OE min > ME mi) і «thy» (OE þin > ME þi), але seen, gone, taken; mine – ще один прояв хаотичності;

6) лабіалізовані голосні [y], [y:] зникли в середньоанглійському періоді, будучи замінені на різні флуктуаційні варіанти в діалектах, наприклад, OE fyllan – ME (Kentish) fellen, (West Midland and South Western) fullen, (East Midland and Northern) fillen – NE fill.

7) наголос у словах починає виконувати змісторозпізнавальну функцію та інші.

Приклади хаотизації прослідковуються на морфологічному і лексичному рівнях. Так, у ранньонovoанглійський період поряд зі старими формами займенників у називному відмінку hi (he, ha), родовому відмінку here, орудному відмінку hem з'явилися нові форми they, them, their – видозмінені форми скандинавських займенників, які поширювалися поступово з півночі на південь.

У східно-центральному діалекті в ранній пам'ятці «Ormulum» регулярно вживається þeȝ (they). У Чосера називний відмінок завжди наведено у запозиченій формі. В орудному відмінку у автора зустрічається стара форма hem. Надалі, в лондонському діалекті, затверджується them; на півдні стара форма *em досі зберігається в місцевих діалектах. Фіксація наголосу на першому складі німецьких слів привела до редукування закінчень, а згодом до їх втрати, особливо це простежується в знаменних частинах мови. Поступово зменшилася група іменників, що утворюють форму множини на -n. Проте дотепер зустрічаються форми oxen, brethgen, а в низці діалектів збереглися форми множини на -n таких слів, як shoe, flea, pea, tree – shoon, flean, peasant, treen [4, с. 110].

Що стосується семасіологічних флуктуацій, то прослідковувалися наступні процеси. Було поширене таке явище, як конфлікт синонімів, яке проявлялося в тому випадку, коли абсолютний синонім споконвічно англійського слова, запозичений з інших мов, закріплювався в цьому значенні. Наприклад, в давньоанглійській мові слово «tide» було полісемантичним і означало «time», «season», «hour». Коли французькі слова «time», «season», «hour» були запозичені в англійську мову, вони витіснили слово «tide» у всіх цих значеннях. Серед випадків семантичної генералізації слова – прикметник «ready», похідне від дієслова «to ride», означало «бути готовим до їзди», пізніше поступово набуло значення «бути готовим до всіх справ».

На синтаксичному рівні проаналізуємо способи передачі майбутнього часу в давньоанглійській мові. У цей період майбутній час виражався головним чином за допомогою теперішнього часу. Так, у перекладах Ельфріка латинська форма майбутнього часу atabo передавалася за допомогою форми теперішнього часу: Ic lufige tō dæg oððe tō merȝen «Я полюблю сьогодні або завтра». Одночасно значення майбутнього часу могло бути передано за допомогою модального складеного присудка. Як правило, в цьому випадку вступали модальні дієслова sculan і wilan у поєднанні з інфінітивом, однак і складений присудок з іншими модальними дієсловами (cunnan, durran, mōtan, maȝan) також міг передаватися поряд з основним модальним значенням і відтінком майбутнього часу [4, с. 111].

Суперечливість у вираженні майбутнього часу зберігається і нині. Наведемо приклади, кожен з яких відноситься до майбутнього часу: What will he do? What are you going to do? What is she doing? What are you having? I'll have coffee. We are going to travel by plane. We are about to leave.

Отже, аналіз численних різномірних прикладів в діахронічному аспекті підтверджує гіпотезу цитованих у нашій роботі авторів, що «хаотизація» в системі мови є соціально-біологічним механізмом комунікативно-пізнавальної діяльності людини, який вирізняється хаотичною організацією, надскладністю і самоорганізацією.

Що стосується перспективи подальших досліджень у сфері лінгвосинергетики, то необхідно відзначити, що теорія «виникнення» хаотичної мовної системи (emergentism), на відміну від теорії «засвоєння» (acquisition), виникла нещодавно. Її основна мета – пояснити процеси виникнення природної людської мови як у філо-, так і в іонтогенезі [5, с. 71]. У зв'язку з цим, на наш погляд, особливо затребувані дослідження типологічних універсалій діахронічного розвитку мовної системи на кожному з етапів синергетичного ланцюга: рух незамкненої системи до аттрактору (стану відносної рівноваги) – виникнення хаотизації (флуктуацій) – наближення до точки розгалуження (біфуркації) – виникнення дисипації (розсіювання) – знову рух до аттрактору.

Література:

1. Буданов В. Г. Методология синергетики в постнеклассической науке и в образовании. Изд. 3-е дополн. / В. Г. Буданов. – М.: Издательство ЛКИ, 2009. – 240 с.
2. Домброван Т. И. Лингвосинергетика в кругу междисциплинарных направлений исследования языка / Т. И. Домброван // Научные записки Национального университета «Острозька академия». Серия «Филологична»: збірник наукових праць. – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2013. – Вип. 35. – С. 96–101.
3. Домброван Т. И. Диакроническая лингвосинергетика – новое направление в изучении истории языка / Т. И. Домброван // Записки з романо-германської філології: збірник наукових праць ОНУ ім. Мечникова. – Одеса: Фенікс, 2014. – Вип. 2(33). – С. 24–32.
4. Иванова И. П. История английского языка. Учебник. Хрестоматия. Словарь. Серия «Учебники для вузов. Специальная литература» / И. П. Иванова, Л. П. Чахоян, Т. М. Беляева. – СПб.: Издательство «Лань», 1999. – С. 512.
5. Мильруд Р. П. В поиске имплицитного порядка языка как хаотической системы / Р. П. Мильруд // «Язык и культура». 2009. – Вып. 4. – С. 60–71.
6. Пономаренко Е. В. О самоорганизации и синергизме функционального пространства английского дискурса / Е. В. Пономаренко // Научные ведомости Белгородского государственного университета. Серия «Гуманитарные науки». – 2013. – № 13 (156). – Вып. 18. – С. 131–140.

УДК 811.112.2'367.625

Т. В. Боднарчук,

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський

ВИРАЖЕННЯ ПРОСТОРОВИХ ВІДНОШЕНЬ ЗА ДОПОМОГОЮ ДІЄСЛІВ У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

У статті розглядаються дієслова з просторовою семантикою як один із засобів вираження просторовості у сучасній німецькій мові. Зроблено спробу класифікувати ці дієслова на основі їх семантичної структури та простежити її вплив на семантику речення. Надаються рекомендації щодо використання цієї класифікації при вивченні німецької мови на старших курсах.

Ключові слова: просторові відношення, дієслова з просторовою семантикою, класифікація дієслів з просторовою семантикою.

EXPRESSING OF SPATIAL RELATIONS WITH THE HELP OF VERBS IN MODERN GERMAN LANGUAGE

The article deals with one of the modern approaches to the investigation of verbal semantics in modern German, in particular in relation to verbs with the spatial semantic. The attempt is made to classify these verbs according to their semantic structure and to follow their influence on the sentence semantics. The recommendations are given for the usage of this classification while studying German in high school. Despite the held investigation of the means of space expressing, this problem is very actual in this time with the point of view to functional approach to the study of language facts. We have made the attempt to divide the verbs of the semantic group «location in the space» on the basis of their semantic structure into some groups: to locate somewhere in the some territory or in the place; to locate near some objects; to locate round some objects; to locate indirect or angularly; to locate out of the line of location; to locate hanging over something or from something; to locate with the stream; to locate marking off something. The semantic structure of the verbs of each group and its influence on the syntax of the sentence are analyzed, these verbs are observed from the position static/dynamic. These recommendations can be used by students while studying German language.

Key words: spatial relations, the verbs with the spatial semantic, the classification of the verbs with the spatial semantic.

ВЫРАЖЕНИЕ ПРОСТРАНСТВЕННЫХ ОТНОШЕНИЙ ПОСРЕДСТВОМ ГЛАГОЛОВ В СОВРЕМЕННОМ НЕМЕЦКОМ ЯЗЫКЕ

В статье рассматриваются глаголы с пространственной семантикой как одно из средств выражения пространства в современном немецком языке. Сделано попытку классифицировать эти глаголы на основе их семантической структуры и проследить её влияние на семантику предложения. Рекомендовано использовать эту классификацию в процессе изучения немецкого языка на языковых факультетах.

Ключевые слова: пространственные отношения, глаголы с пространственной семантикой, классификация глаголов с пространственной семантикой.

У картини світу, яка знаходить своє відображення у мові, категорія просторовості займає одне з центральних місць і є логічно вихідною при формуванні інших категорій, пов'язаних з антропоцентричною сферою, у якій поєднуються подійні сфери реальної дійсності, особливості ландшафту, численні параметричні характеристики предметів, що своєрідно відображені в мові. Ця категорія заслуговує на увагу як через частотність вживання її виразників, так і через функціональне навантаження (охоплює як статичні координати предметів та їхніх ознак, так і динамічні характеристики, пов'язані з переміщенням у просторі). Незважаючи на те, що дана проблема неодноразово висвітлювалася у лінгвістичній літературі, як в працях з загальних питань синтаксичної семантики (Ф. Брюло, Ч. Філлор, Ю. Апрусян, В. Богданов), так і в спеціальних дослідженнях (М. Всеволодова, А. Смирницький, С. Кржижкова, Б. Наумов та ін.), вона продовжує залишатись **актуальною**.

Метою даної статті є спроба класифікувати дієслова, що виражають просторові відношення у німецькій мові на основі їх семантичної структури, дослідити їх зв'язки у реченні з метою ефективнішого оволодіння ними.